

Gašper Mithans*

Versko izobraževanje konvertitov v obdobju med obema vojnama na Slovenskem¹

Religious education of converts in interwar Slovenia

Izvleček

V prispevku bo predstavljena praksa duhovnikov Katoliške cerkve (KC) ob prošnjah oseb nekatoliških veroizpovedi za vstop v katolicizem. Ti konvertiti so bili v obdobju med svetovnima vojnama na Slovenskem pogosto izvirno katoliške vere, a so prestopili v drugo vero, nato pa so se želeli »vrniti« v KC. Raziskani bodo konkretni primeri različnih skupin, razlogi in pogoji za njihov prestop ali re-konverzijo. Ključni zahtevi, ki so jo morali izpolniti vsi kandidati, sta bili »poduk o katoliški veri«, s poudarkom na razlikah med katoliško vero in vero, iz katere so želeli izstopiti, ter pokora. To so izvajali lokalni župniki, ki so tudi sami presodili, kdaj je oseba pripravljena za vstop v KC. Za navodila, kako ravnati, in za pridobitev pooblastila za sprejem kandidatov v KC pa so se morali obrniti na pristojnega škofa. Pri versko mešanih porokah pa so župniki zahtevali tudi sklenitev pogodbe o katoliški vzgoji otrok. Med kandidati so bili tudi tujci, zlasti kmalu po 1. svetovni vojni je bilo med njimi precej Rusov. Opazamo, da so se zahteve s strani ljubljanskega škofijskega ordinariata v tridesetih letih zaostrile v primerjavi z desetletjem poprej, število prošenj pa se je tudi povečalo, in sicer sorazmerno s povečanim številom izstopov iz KC.

Abstract

The paper will present the practice of the Catholic priests at the requests of non-Catholics to enter into Catholicism. In Slovenia these converts were in the interwar period originally often Catholics who converted into another religion and then wanted to "return" into the Catholic Church. The paper will research concrete examples of different groups, reasons and conditions for their crossing and re-conversion. The key requirements all candidates had to fulfill were the "lesson about the Catholic faith", with an emphasis on the differences between the Catholic faith and the faith they wanted to withdraw from, and penance. For instructions on how to proceed and to obtain authorization for the admission of candidates in the Catholic Church, they had to turn to the competent bishop. In religiously mixed marriages the priests demanded a contract on the catholic education of children. Among candidates were also foreigners, especially shortly after World War I we find a lot of Russians among them. We note, that in the 1930s the requests of the Ljubljana diocesan office had tightened in comparison to the previous decade, and also the number of applications increased, namely in proportion to the increased number of exits from the Catholic Church.

* doc. dr. Gašper Mithans, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, e-pošta: gasper.mithans@zrs-kp.s

1 Projekt (Vsakdanje religiozne prakse in konvertitstvo na Slovenskem (1918–1941), Z7-7006), v okviru katerega je nastala pričujoča publikacija, je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Ključne besede: konvertiti, verski poduk, Katoliška cerkev, obdobje med obema vojnama

Key words: converts, religious lesson, the Catholic Church, interwar period

Zametki verske pluralizacije na Slovenskem (1918–1941)

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je bila večnacionalna in večkonfesijska država z različnimi zgodovinskimi, kulturnimi in političnimi ozadji. Vključitev slovenskih dežel v to novo tvorbo je doprinesla k vidnim spremembam na tem območju tudi na verskem področju. Iz nekdanje večinsko katoliške habsburške monarhije so Slovenci, katerih kar 96,6 odstotka² je bilo katoliške vere, prešli v državni okvir s tremi večjimi verskimi skupnostmi: Srbsko pravoslavno cerkvijo (SPC) (46,6 odstotka), Katoliško cerkvijo (KC) (39,4 odstotka) in islamsko versko skupnostjo (11,2 odstotka prebivalcev).³ Med temi je imela občutno največji vpliv SPC, kateri je pripadala tudi vladajoča dinastija Karadjordjevičev.

Stalnica prve Jugoslavije je bil srbski centralizem, pogosto zakrinkan za jugoslovanski unitarizem, in hrvaško-srbski spori kot posledica zgrešene vladne politike, ki ni mogla rešiti največjega nacionalnega vprašanja. Ves čas je bil prisoten z nacionalizmom podprt antagonizem med verskimi skupnostmi,⁴ zlasti med največjima SPC in KC, kar se najbolj odraža na primeru neuspešno izpeljanega jugoslovanskega konkordata.⁵ Po besedah Sabrine Ramet je kraljevina v prvem desetletju funkcionirala kot nesporazumen, kvaziparlamentaren sistem, nato kot kraljeva diktatura (1929–1934), sledilo je obdobje policijske države Jugoslovanske radikalne zajednice (1934–1939), pred zasedbo s strani okupacijskih sil pa je po sporazumu Cvetković-Maček sklenila svoj obstoj kot srbsko-hrvaški kondominij (1939–1941).⁶

Stiki med idejami in pripadniki katolicizma, drugih ver ter ateizma so na Slovenskem že starejši pojav, je pa v 20. in 30. letih 20. stoletja prvič opaziti zametke verske pluralizacije v tem prostoru. Predvsem v Prekmurju je bilo že prej prisotno judovstvo in evangeličanstvo, slednje tudi v večjih mestih na Slovenskem. Pomemben »nov« akter po prvi svetovni vojni je bila gotovo pravoslavna

2 Po cenзуsu prebivalstva iz leta 1921 je v slovenskem delu kraljevine SHS živelo 96,6 odstotka katoličanov, 2,6 odstotka protestantov, 0,6 odstotka pravoslavcev, 0,1 odstotka muslimanov in 0,1 odstotka oseb drugih veroizpovedi; verska sestava prebivalstva je bila podobna tudi leta 1931 (*Verska, jezikovna*, str. 68).

3 Po cenзуsu prebivalstva iz leta 1921 (Kolarić, *Ekumenska trilogija*, str. 893).

4 Kot poudarja Radmila Radić, trem največjim verskim skupnostim ni nikoli uspelo vzpostaviti pristnega sodelovanja v celotnem 70-letnem obdobju obeh Jugoslavij (Radić, *Religion*, str. 196; prim. Mojzes, *Yugoslavian Inferno*).

5 Glej: Salmič, *Al di là*; Mithans, *On the field*.

6 Ramet, Vladko Maček, str. 215–231.

Cerkev, ki je kmalu po združitvi države ustanovila srbske pravoslavne cerkvene občine, nato pa zgradila tudi cerkve v Celju (1932), Ljubljani (1936), Mariboru (1938), obnovljena pa je bila tudi Ruska kapelica (1936–1940).⁷ Predvsem na območjih, kjer se stikata slovensko in hrvaško etnično ozemlje, so se pojavili primeri starokatolicizma, kakor tudi med pristaši Hrvatske seljačke stranke. Število muslimanov pa je bilo v tem času na Slovenskem minimalno.

Večji del srbskih pravoslavcev so predstavljali srbski vojaki in orožniki, namешčeni v slovenskem delu kraljevine, pa tudi priseljeni profesorji, sodniki in duhovniki, nekoliko pa se je zlasti v mestih povečalo število pravoslavcev tudi med Slovenci. Na primer, pravoslavnih vernikov je bilo leta 1920 v Celju le pet, ob koncu leta 1936 pa je celjska srbska pravoslavna cerkvena občina štela že 352 pravoslavnih družin s 621 člani v 85 krajih in v vseh devetih okrajih (brez vojakov in njihovih družin, ki jih je bilo okoli tisoč). Od vseh pravoslavnih vernikov je bilo v tej cerkveni občini 208 Slovencev, vsi so bili konvertiti.⁸ V mestu Celje, ki je leta 1931 štelo 17.154 prebivalcev, pa sta takrat po nekaterih podatkih živela 402 pravoslavca⁹ (brez vojakov in vključujoč vse pravoslavne cerkve; število Slovencev srbsko pravoslavne vere je bilo leta 1936 87¹⁰), 233 je bilo evangeličanov augsburške in reformirane veroizpovedi, 30 Judov in 114 pripadnikov (od tega 97 muslimanov) drugih veroizpovedi ter neznano,¹¹ kar kaže na razgibano versko strukturo urbanega središča, ki se znatno razlikuje od slovenskega podeželja.

Odziv dominantne Katoliške cerkve na prisotnost »novih« verskih skupnosti je bil z izjemo nekaj pobud za ekumensko gibanje pričakovano odklonilen, saj je versko pluralizacijo spremljala tudi agitacija za prestop katoličanov v druge vere. Prozelitizem so izvajali večinoma predstavniki verskih skupnosti iz drugih delov države ali pa je bilo konvertiranje kako drugače povezano z nacionalnostjo, kar je nasprotovanja razširilo prek področja religioznosti.

Okvirno lahko v slovenskem delu Kraljevine SHS/Jugoslavije, glede na motiv, ločimo tri vrste verskih prestopov:

1. prestop iz sekularnih zasebnih razlogov: pogosto gre za pragmatičen motiv, zlasti pri prestopih iz katolicizma v SPC ali islam z namenom dosege zakonske razveze in/ali legalizacije zunajzakonskih otrok; poroka z zakonom drugačne vere;
2. prestop iz sekularnih družbeno-političnih razlogov: npr. prestopi v SPC in Starokatoliško cerkev, predvsem v 30. letih 20. stoletja iz političnega oportunizma in/ali političnega prepričanja (prestop v »narodno vero«), »prestopi

7 Do takrat je bila SPC prisotna zgolj v Beli krajini, v t. i. uskoških vaseh.

8 Zgodovinski arhiv Celje, Pravoslavna župnija svetega Save v Celju (1919–1941); Bulovan, *Kronika Srbske pravoslavne parohije*, str. 77; prim. Maver, *V (ne)znanem novem mestu*.

9 *Splošni pregled Dravske banovine*, str. 4–5.

10 Bulovan, *Kronika Srbske pravoslavne parohije*, str. 77.

11 *Splošni pregled Dravske banovine*, str. 4–5; prim. Maver, *V (ne)znanem novem mestu*.

- intelektualcev«, prestopi katoliških Nemcev v nemško evangeličansko Cerkev, prestopi Judov v KC s ciljem pridobitve zaščite oz. zatočišča, prestopi iz političnega protesta do določene vere;
3. prestopi iz primarno verskega prepričanja: po navadi tudi bolj emocionalni in značilno zanje je predhodno obširnejše znanje o veri, v katero se prestopa; v to kategorijo v veliki meri sodijo tudi ponovni vstopi v KC, ki so lahko posledica kriznih situacij (npr. huda bolezen).

Kako so bili ti konvertiti integrirani v novo versko skupnost (če so sploh bili) in kako dolgo je trajala njihova odločitev, pa je lahko bilo tudi v nasprotju s pričakovanji glede na razlog prestopa. Nekdo, ki je sprva prestopil z namenom napredovati v službi, je lahko kasneje razvil pristna verska čustva do religije, v katero je konvertiral, in postal globoko veren. Ali pa je prvotnemu navdušenju nad na novo prevzeto vero sledilo razočaranje. Na primer, veliko Slovencev se je pritoževalo, ker se je v okviru SPC govorilo izključno srbsko in se uporabljala cirilica.¹² Pomembna je namreč tudi transnacionalna (in transkulturna) dimenzija verskega konvertitstva,¹³ ki je značilna za versko homogena območja v stiku z drugimi verskimi skupnostmi, ki so večinoma tudi druge narodnosti, kar se jasno kaže na Slovenskem.

Za verske prestopi je v slovenskem delu Kraljevine SHS/Jugoslavije bistvenih več procesov:

1. postopna laizacija in modernizacija družbe: večja »fleksibilnost« zamenjave vere tudi iz povsem posvetnih razlogov (zakonska razveza),¹⁴ nekaj je tudi oseb, ki so izbrale, da po izstopu iz verske skupnosti ostanejo brez verske pripadnosti;
2. nove državne meje po vojni in posledične migracije, zlasti iz Julijske krajine, in na strani primorskih imigrantov naraščajoče nezadovoljstvo s politiko Svetega sedeža, ki Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini ni primerno zaščitil pred poskusi raznarodovanja, kar je prispevalo k pogostejšim odločitvam za prestopi, ter spremenjeni odnosi med narodi (npr. protigermanska politika);
3. medverski stiki znotraj iste države;
4. neurejene razmere na cerkvenopravnem področju s spremembami verskih zakonov kmalu po uvedbi šestojanuarske diktature, ki so omogočile zakonske razveze s prestopom v pravoslavje ali islam;
5. večja diferenciacija družbe in začetki opolnomočenja žensk, ki se zaposlujejo in nekatere postajajo ekonomsko neodvisne od moških;
6. sprega jugoslovanske unitaristične ideje s protikatoliškim sentimentom (prestopi v SPC, delno tudi v Starokatoliško cerkev) in

¹² Glej: Bulovan, *Kronika Srbske pravoslavne parohije*, str. 72.

¹³ Tam, *Ethnic and Transnational*.

¹⁴ Prim. Cvirn, *Boj za sveti*.

7. notranjepolitična trenja, npr. protisrbstvo in proticentralizem (prestopi v Starokatoliško cerkev).¹⁵

Trend verskih prestopov in izstopov v ljubljanski škofiji v obdobju med obema vojnama bi bilo zelo težko celostno statistično obdelati, saj manjkajo popolne evidence prestopov. Podatke je možno pridobiti po posameznih katoliških župnijah in magistratih (o izstopih), preko delovodnikov škofije ali na podlagi ohranjenih arhivov drugih verskih skupnosti, kar velja tudi za območje lavantinske škofije. Indici so, da se je povečalo število vstopov v Katoliško cerkev in izstopov iz nje na Slovenskem v letih po prvi svetovni vojni, več je zlasti rekonvertitov v KC po spremembi političnega režima z vlado Jugoslovanske radikalne zajednice leta 1935, »odpad« od KC pa se je povečal v zgodnjih 30. letih. To je opaziti iz evidence prestopov, ki jo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana,¹⁶ pa tudi iz statistike srbske pravoslavne parohije v Celju (Tabela 1),¹⁷ ki je pričakovano najbolj povečala število vernikov v času šestojanuarske diktature, naraste pa odliv iz njene sredine v letih pred 2. svetovno vojno.¹⁸

Poseben je primer Evangeličanske cerkve augsburške veroizpovedi (oziroma na tem prostoru imenovane nemška evangeličanska cerkev) v Mariboru (Tabela 2), ki beleži visoko število prestopov po prvi svetovni vojni z več kot 560 novimi člani do leta 1922, kar jasno kaže na narodno konsolidacijo Nemcev, ki so ostali na Slovenskem in so izstopili iz KC, da so se lahko v evangeličanski cerkveni občini povezali z rojaki. Kljub temu se je članstvo zaradi izgonov pripadnikov nemške narodnosti zmanjšalo z okoli 1800 leta 1918 na 900 leta 1925. Pritisk na konvertite je bil velik, vsak naj bi bil na policiji zaslišan, ali za prestopom ne stojijo politični motivi.¹⁹ Vstopi v evangeličansko Cerkev nato upadejo in se znova nekoliko povečajo pred drugo svetovno vojno.²⁰

Za ljubljansko občino lahko rekonstruiramo verske prestopne na podlagi obveznega obveščanja državnih oblasti o verskih izstopih. Večina pa je ob tem tudi

15 Primerjaj z dokumentom iz leta 1928 o prestopih katoličanov v srbsko pravoslavje, kjer se kot razlogi za prestopne izpostavljajo upanje sodno ločenih katoličanov, da se bodo lahko v pravoslavju ponovno poročili, med moškimi pričakovanje, da bodo s prestopom imeli boljši položaj v državni ali vojaški službi, najmanj pa naj bi bilo takih, ki prestopajo iz »idealnih« razlogov, pa še to ne iz verskih, ampak »narodnih«, misleč, da je pravoslavna »narodna vera« (ZAL, LJU 489, šk. 2012, str. 977).

16 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

17 Zgodovinski arhiv Celje, SI_ZAC/0995, Pravoslavna župnija svetega Save v Celju, št. 4, Domovni protokol Srpske pravoslavne parohije celjske u Celju – sastav po stanju na dan 31./18. decembra 1936.

18 To je opaziti iz sicer nepopolne evidence prestopov, ki jo hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938), pa tudi iz statistike srbske pravoslavne parohije v Celju (SI_ZAC/0995, Pravoslavna župnija svetega Save v Celju, št. 4).

19 Zajšek, *Nemški evangeličani*, str. 98–100.

20 Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), 1821060/2 Evangeljska verska občina Maribor 1862–1945, Izstopi iz rimokatoliške cerkve, 1911–1918; PAM, 1821060/3 Evangeljska verska občina Maribor 1862–1945, Izstopi iz rimokatoliške cerkve, 1919–1945; prim. Zajšek, *Nemški evangeličani*, str. 97.

sporočila, v katero veroizpoved namerava prestopiti oziroma ali želi ostati brez veroizpovedi. Ti podatki naj bi bili v 99 odstotkih točni kar je sicer pretirana ocena.²¹ V Ljubljani ves čas prevladuje število izstopov iz KC nad vstopi v KC (Tabela 3), pri tem pa izstopata dve leti. Leta 1921 se občutno poveča število izstopov iz KC brez izbire druge veroizpovedi, kar gre pripisati decembra 1920 izdani obznani. Od 52 prestopov tistega leta namreč kar 18 katoličanov ostane brez konfesije. Dosti bolj očitna sprememba pa je v letu 1937, ko okrilje Katoliške cerkve zapusti kar 147 vernikov od 476 v celotnem obdobju med letoma 1918 in 1941. Takrat je ob očitno precejšnji kritičnosti do vladnega režima stekla zelo uspešna prozelitska akcija starokatoličanov,²² potem ko so leta 1936 ustanovili župnijo v Ljubljani. Pripadniki Starokatoliške cerkve so namreč večinoma simpatizirali s stranko Vladimirja Mačka. Istega leta je bila na višku t. i. konkordatska kriza, ki je v državi vnesla hud razdor med Katoliško cerkvijo in Srbsko pravoslavno cerkvijo, takšno izrazito povečanje verskih prestopov v (četudi tipično liberalistični) prestolnici katoliške Dravske banovine pa kaže, da v Ljubljani ni prišlo do očitne konsolidacije katoličanov v podporo sprejema konkordata.

Zlasti SPC, pa tudi Starokatoliška cerkev sta tako na Slovenskem deloma dobili podobo civilne religije. Postali sta verska alternativa za nekatere osebe s političnimi nazori, nasprotnimi katolicizmu, v času, ko se je večini ljudi na Slovenskem zdelo neprimerno biti brez veroizpovedi oziroma je bilo ateistom tudi teže funkcionirati v družbi.²³

Tabela 1: Statistika prestopov in izstopov iz SPC v Celju (1918–1941)

LETO	VSTOP V SPC	IZSTOP IZ SPC
1922–1926	13	0
1927–1931	57	3
1932–1936	214	19
1937	30	7
1938	24	15
1939	35	11
1940	20	6
1937–1941	109	39
SKUPAJ 1918–1941	393	61

²¹ Glej dokument: ZAL, LJU 489, šk. 2012, str. 977; prim. Cvelfar, Srbska pravoslavna cerkev.

²² ZAL, LJU 489, šk. 1801, šk. 1939, šk. 2012, šk. 2098, šk. 2107, šk. 2114, šk. 2121, šk. 2131, šk. 2143, šk. 2232, šk. 2233, šk. 2282, šk. 2298, šk. 2315, šk. 2361.

²³ Maver, *V (ne)znanem novem mestu*, str. 507.

Tabela 2: Statistika vstopov v mariborsko evangeličansko cerkveno občino (1918–1941)

LETO	ŠTEVILO KONVERTITOV IZ KC	DRUGI KONVERTITI
1918–1921	564	1
1922–1926	84	0
1927–1931	68	3
1932–1936	114	2
1937–1941	131	7
SKUPAJ 1918–1941	961	13

Tabela 3: Statistika prestopov in izstopov iz KC v Ljubljani (1918–1941)

LETO	VSTOP V KC	IZSTOP IZ KC
1918–1921	14	96
1922–1926	6	88
1927–1931	12	75
1932–1936	8	56
1937–1941	7	161
SKUPAJ 1918–1941	47	476

Statistično je trend povečevanja, upada in povečevanja prestopov in izstopov podoben tudi v tržaško-koprski škofiji (Tabela 4). Veliko Judov je vstopilo v Katoliško cerkev konec 30. let, predvsem zaradi sprejetih rasnih zakonih. Protijudovska politika se je v predvojnem vzdušju čutila po celotni Evropi.²⁴ Več je bilo takšnih verskih prestopov tudi na Slovenskem. V župniji Marijinega oznanjenja v Ljubljani je bilo v letih 1937–1941 kar 36 prestopov Judov v Katoliško cerkev.²⁵

²⁴ Archivio diocesano di Trieste (ADT), škofijski register, 1918–1941.

²⁵ Na primer, v župniji Marijinega oznanjenja v Ljubljani je leta 1938 vstopilo v KC 15 Judov, 5 v 1939, 1 v 1940 in 15 v 1941, pred tem, med letoma 1918 in 1937 pa skupno le 10 (Arhiv župnije Marijinega oznanjenja, Knjiga konvertitov).

Tabela 4: Statistika prestopov in izstopov iz KC v tržaško-koprski škofiji (1918–1941)

LETO	VSTOP V KC	IZSTOP IZ KC ²⁶
1918–1921	175	677
1922–1926	258	238
1927–1931	195	11
1932–1936	1	0
1937–1941	891	9
1938	791	9
1939	190	0
SKUPAJ 1918–1941	1520	935

Teorije konvertitstva, verske socializacije in izobraževanja

Novejši trend raziskav fenomena verskega konvertitstva v zgodovini in antropologiji daje poudarek na dvoumnost, hibridnost in notranje tenzije znotraj verskih in drugih družbenih identitet.²⁷ Pred tem so se zgodovinarji osredotočali na verski sinkretizem²⁸ ter avtentičnost religioznih praks,²⁹ medtem ko so antropologija in družbene vede, opirajoč se na Maxa Weberja, polarizirale religijo med »tradicionalno« in »racionalizirano«. ³⁰ Raziskovalci, ki so se distancirali od teh debat, so konvertitstvo opisali kot kulturni prehod v iskanju človeške pripadnosti,³¹ kot stopnico k pridobitvi elitnega statusa³² ali kot jasno politično izjavo proti identitetam, skonstruiranim s strani države.³³ Po Lewisu Rambu je versko konvertitstvo obrat stran ali k verskim skupinam, načinom življenja, verovanjskim sistemom in načinom povezovanja z božanstvom ali naravo realnosti.³⁴ Gre torej za proces spremembe, ki se odvija na dinamičnem polju med ljudmi, dogodki, ideologijami, institucijami in izkušnjami.³⁵ Sodobne študije tudi podpi-

²⁶ Ta se v registru tržaško-koprske škofije vodi pod kategorijo »apostati«, medtem ko so osebe, ki so vstopile v KC, označene kot konvertiti. V članku se bo termin »konvertiti« uporabljal za obe kategoriji, razen v primerih, ko osebe ne prevzamejo druge veroizpovedi. Termin »konvertit« bo zajel tudi poimenovanje »prozelit«, ki se ponekod uporablja za nekristjana, ki prestopa v Katoliško cerkev.

²⁷ Buckser, Glazier, *Anthropology of religious conversion*; Sharkey, *Cultural conversions*; Premawardhana, *Religious Conversion*.

²⁸ Prim. Lindenfeld, Richardson, *Beyond Conversion*.

²⁹ Prim. Clarke, *New Trends*.

³⁰ Hefner (ur.), *Conversion to Christianity*; Horton, *African Conversion*; Comaroff, *Of Revelation*.

³¹ Austin-Bross, *The Anthropology*.

³² Gellner, *The Emergence*.

³³ Viswanathan, *Outside the Fold*.

³⁴ Rambo, *Understanding religious conversion*.

³⁵ Halama, *Empirical Approach*, str. 185–186.

rajo idejo, da se konvertitstvo ne zgodi v vakuumu, ampak v relaciji do družbenih in kulturnih kontekstov, v katerih so konvertiti,³⁶ kar smo že orisali.

Verski prestop je individualen, redkeje kolektiven, družbeno pogojen proces, ki se ne konča ob izpovedi vere, kot tudi ni le tisti čas »liminalnosti« od pričetka postopka za prestop do same vključitve v prevzeto veroizpoved. Razlogi za konverzijo so številni, od osebne krize, praktično-pragmatičnih odločitev, politične ali kakšne drugačne oblike protesta, lahko je ideološkega izvora (npr. izražanje pripadnosti določeni nacionalni ideji) ali plod radovednosti (očaranosti z »eksotičnostjo«), nanjo lahko vplivajo psihološki, socialni in ekonomski dejavniki, prestop pa je lahko tudi prisilen. Ves čas pa je prisotno bolj ali manj intenzivno izobraževanje, informiranje o »novi« religiji kot tudi verska socializacija v izbrano versko skupnost, pri vsem tem pa odigrajo ključno vlogo posredniki, najpogosteje duhovni oziroma verski voditelji.

V okviru teorije racionalne izbire³⁷ sta se oblikovala dva koncepta verske socializacije: teorija prilagodljivih preferenc (adaptive preferences)³⁸ in teorija religioznega človeškega kapitala (religious human capital).³⁹ Kljub določenim razlikam obe teoriji zagovarjata, da ljudje preferirajo, kar jim je domače v otroštvu, tudi v odraslosti in se torej redko odločajo za verske prestopne. V primeru, da se vendarle odločijo za spremembo veroizpovedi, pa izberejo tisto, ki jim je bližje.⁴⁰

Če ponazorimo s primerom: celjski srbski pravoslavni paroh v svojih zapisih iz leta 1936 tarna, da večji del Slovencev, ki so prestopili v SPC, ostaja »po duši« katoliški,⁴¹ iz česar lahko sklepamo, da je bil v izrazito dominantnem katoliškem okolju prestop v SPC določen kulturni šok (ob propagiranju velikosrbske ideje in rabi tujega jezika ter pisave) in da so bili konvertiti iz nekaterih segmentov delovanja družbe izključeni. Iz podobnega razloga se je le malo slovenskih konvertitov odločalo za prestop v evangeličansko Cerkev, saj je bila ta (razen v Prekmurju) »zatočišče Nemcev«. Sploh na Slovenskem v obravnavanem obdobju govorimo o majhnem (sploh na podeželju), a spet ne zanemarljivem številu konvertitov. V ljubljanski občini je v dobrih dveh desetletjih prve Jugoslavije spremenilo versko pripadnost (vključno z izstopi v ateizem) vsaj 533 oseb.⁴²

Verska socializacija je širši pojem, ki zajema prevzemanje verskih običajev, ritualov in naukov tako prvotne kot v primeru konvertitov tudi naslednje (ali naslednjih) izbrane veroizpovedi. Oseba tako ali drugače, večinoma v okviru družine in nato izobraževalnih institucij, razvije odnos do religij(e). Če gre za vernika, je ta socializiran v versko skupnost praviloma prek družine od ranega

³⁶ Guzik, *The Search for Meaning*, str. 15.

³⁷ Stark, Bainbridge, *A Theory*; Lavrič, *Sodobne aplikacije teorije*.

³⁸ Sherkat, *Religious socialization*, str. 150–151; Young, *Rational Choice Theory*.

³⁹ Iannaccone, *Religious Practice*; Boneta, Ivković, *Informal and Formal*; Young, *Rational Choice Theory*.

⁴⁰ Young, *Rational Choice Theory*.

⁴¹ Bulovan, *Kronika Srbske pravoslavne parohije*, str. 72.

⁴² ZAL, LJU 489, šk. 1801, šk. 1939, šk. 2012, šk. 2098, šk. 2107, šk. 2114, šk. 2121, šk. 2131, šk. 2143, šk. 2232, šk. 2233, šk. 2282, šk. 2298, šk. 2315, šk. 2361.

otročstva dalje. Ta zgodnja verska socializacija pomembno vpliva tudi na nadaljnje morebitne odločitve za verski prestop (ali da formalno opustijo vero) in v teh primerih na prilagoditev na novo versko okolje.⁴³ Vendarle pa lahko predpostavljamo, da je pri verskem konvertitstvu odločilnejše družbeno okolje v času, ko se odrasel posameznik/posameznica odloča o menjavi ali opustitvi vere (neke vrste sekundarna verska socializacija), ko vpliv družinskih vrednot nekoliko popusti. To je toliko bolj značilno za obdobja in kraje večjih političnih, družbenih, verskih in ideoloških sprememb.

V kontekstu tega prispevka je pomembna razločitev med različnimi oblikami izobraževanja oziroma učenja, čeprav se zdi tridelna sodobna delitev na formalno, neformalno (non-formal) in priložnostno (informal) izobraževanje⁴⁴ oz. učenje za obravnavani primer nekoliko nepotrebna in je dovolj delitev na formalizirano in neformalizirano, tj. priložnostno izobraževanje.

Versko poučevanje, ki je bodisi obvezno v šoli (tudi za pripadnike katoliške vere na Slovenskem med obema vojnama) bodisi prostovoljno, a poteka po predvidenem učnem načrtu in se zanj pridobijo veljavna potrdila, bomo umestili pod formalno izobraževanje. Več stoletij je slonelo poučevanje verouka v Katoliški cerkvi na katekizmu. V obravnavanem obdobju na Slovenskem tudi ni bilo določenega natančnejšega programa, kako izvesti to poučevanje, temveč so v KC predvsem katekizem prilagodili (odraslemu) posamezniku, glede na predznanje. Vendar je tudi to formalizirana oblika, rezultat uspešno izvedenega pouka pa je najpogosteje bil prestop v drugo vero, ki je bil v obrednem delu strogo določen. V primerih, ko je kandidat za prestop opravil obred pri drugem duhovniku, pa mu je ta, ki ga je poučeval, lahko izdal potrdilo, da je poučevanje opravil.⁴⁵ Enostavneje je tako ločevati zgolj med formalnim verskim poučevanjem (ki poteka prek za to usposobljene osebe – duhovnika) in priložnostnim poučevanjem.

Verska socializacija v otroštvu (večinoma prek staršev) se tako posreduje v obliki priložnostnega verskega poučevanja. Medtem ko kasnejša verska socializacija, ki jo v obliki verouka izvajajo verske skupnosti bodisi v šolah, župniščih ali drugje, predstavlja institucionalizirano versko poučevanje. Priložnostno učenje in poučevanje o veroizpovedi – to je neinstitucionalizirano učenje, tudi samoizobraževanje – pa poteka prek različnih socialnih mrež, v katere vstopa posameznik v vsakdanjem življenju, od prijateljev, znancev, z obiskovanjem verskih obredov in verskih društev ter z informiranjem iz knjig, medijev ali drugače.

Poučevanje konvertitov na Slovenskem v času med svetovnima vojnama

Na Slovenskem je konkretne primere verskih prestopov, vključno z edukacijsko komponento, najlažje vsaj delno rekonstruirati na podlagi gradiva iz Nadškofijskega arhiva Ljubljana pri vstopih konvertitov v Katoliško cerkev.

⁴³ Prim. Hunsberger, Brown, *Religious Socialization*.

⁴⁴ Glej: Livingstone, *Exploring the icebergs*; Schugurensky, *The Forms*, str. 2

⁴⁵ NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

Predpogoj za pričetek postopka za prestop v Katoliško cerkev je poučevanje nauka katoliške vere, nekakšen skrajšan verouk za odrasle.⁴⁶ Duhovniki so se tako znašli v vlogi ocenjevalca znanja, še pred pričetkom pouka so morali presoditi, ali konvertit oz. konvertitinja prestopa s "čistim" namenom (t. i. pravimi nagibi), in kasneje podati oceno njegovega/njenega moralnega značaja.

Po izkazanem zadostnem poznavanju temeljnih doktrin in vrednot Katoliške cerkve je duhovnik pisal škofijskemu ordinariatu za navodila o prestopu in za pridobitev pooblastila za sprejem kandidatov v KC (pooblastilo za odvezo od izobčenja ali dovoljenje za krstitev ali pogojno krstitev konvertita). V tem pismu je duhovnik (redkeje konvertit osebno, a v vsakem primeru je mnenje podal tudi duhovnik) na kratko predstavil kandidata, konvertit pa je moral izpolniti izjavo, da želi biti prostovoljno in s čistim namenom sprejet v KC. Po prejemu pooblastila je duhovnik izvedel obred pred dvema pričama in o tem napisal zapisnik, ki ga je hranil v župnijskem arhivu, vpisal konvertita v krstno knjigo brez zaporedne številke (če je bil ta že krščen), konvertit pa je moral o izstopu iz prejšnje verske skupnosti obvestiti še državne oblasti. Postopek je bil poenostavljen v primerih nevarnosti, da bi konvertit kmalu preminil.⁴⁷ Če je krst opravil škof, je hkrati podelil kandidatu tudi zakrament birme, drugače pa naj bi novokrščenega na čim prejšnji prejem zakramenta birme opomnil duhovnik.⁴⁸

Kar se tiče uradnega vidika prestopa v KC, je do leta 1933 veljal Ljubljanski škofijski obrednik, nato pa *Zbirka svetih obredov za lavantinsko in ljubljansko škofijo*, ki je prevod Rimskega obrednika. V pismih duhovnikov na ljubljanski škofijski ordinariat se pred izdajo *Zbirke svetih obredov* pogosto kot referenca glede celotnega postopka verskega prestopa v KC omenja tudi učbenik/priročnik za študente teologije *Pastoralno bogoslovje* avtorja Franca Ušeničnika.

Versko poučevanje je potekalo formalno prek duhovnika, pogosto pa tudi priložnostno prek staršev, zakonca v primerih mešanih zakonov, z obiskovanjem katoliških maš, branjem katoliških verskih knjig (Svetega pisma, katekizma idr.), spremljanjem katoliških časopisov, udeleževanjem katoliških verskih aktivnosti, delovanjem v društvih ipd.

Formalno poučevanje je kakor pri otrocih tudi pri konvertitih temeljilo na katekizmu,⁴⁹ v katerem je v obliki vprašanj in odgovorov zajet nauk Katoliške cerkve. Vsak duhovnik je individualno presodil, čemu dati večji poudarek, določil izbiro zahtevnostne stopnje in trajanje verouka. To je v *Zbirki svetih obredov* obrazloženo takole: »Če je treba, naj [duhovnik, op. G. M.] konvertita poučuje,

46 V veljavi je bil medverski zakon iz leta 1868, po katerem niso smeli zamenjati vere otroci, stari med 7 in 14 let. Ko govorimo o formalnem verskem poučevanju konvertitov, je to torej izključno verouk za odrasle oziroma starejše mladostnike.

47 Glej: NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

48 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 790.

49 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 783. Sicer je s strani škofijskega ordinariata le izjemoma zaslediti poduk duhovnikom o formi verouka, nekaj je referenc na že omenjeno delo *Pastoralno bogoslovje* (NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938).

dokler zadostno ne doume, kaj mora katoličan verovati in kako mora živeti. Dasi pa mora nauke podavati v različnem redu, kakor je različna pri posameznih konvertitih izobrazba, naj vendar v pouku ne opusti prav nič od tega, kar je obseseno v tridentinski veroizpovedi in v dostavkih [prvega, op. G. M.] vatikanskega zbora.«⁵⁰ Pričakovano je poučevanje trajalo dlje pri nekrstjanih.

Bolj natančna navodila o poučevanju konvertitov so podana v učbeniku *Pastoralno bogoslovje*:⁵¹ »Če bo treba, heretiku govori »de praeambulis fidei«, to je zavisno od njegove izobrazbe in njegovega dušnega razpoloženja. Med krščanskimi resnicami moramo temeljito razlagati zlasti one, ki jih heretiki zametujejo ali napačno umevajo. Najlažje se pouk vrši na podlagi katekizma. Dušni pastir pa se ogibaj polemike, pa tudi vsake ostre sodbe o drugovercih. Govori s katehumenom prijazno, v toplih, prepričevalnih besedah.«⁵² V primeru konvertitov, ki prestopajo iz nekrščanske vere, pa daje Ušeničnik sledeče napotke: »Pouk začni s prerokbami starega zakona in pokaži, kako se je v Jezusu Kristusu vse izpolnilo. ... Temeljito razloži verske in npravne krščanske resnice: o presv. Trojici, o odrešenju, o Cerkvi, o daritvi nove zaveze, o zakramentih, zapovedih, grehu, milosti. Glavne formule: Očenaš, apostolsko vero, božje in cerkvene zapovedi, formulo za obujanje kesanja, vere, upanja in ljubezni, se mora kandidat iz katekizma na pamet naučiti. Navajaj ga tudi, da se bo na sv. krst pripravljaj z brezmadežnim življenjem, z molitvijo in dobri deli, z obžalovanjem dosedaj storjenih grehov. Imeti mora trdno voljo, da bo po sv. krstu lepo krščansko živel. Slednjič razloži dušni pastir tudi obrede sv. krsta.«⁵³

Tudi na drugih mestih se poudarja, da naj duhovniki prestopajočega izprašajo o veri in npravnosti, ali pozna nauke in zapovedi, običaje in obrede Katoliške cerkve.⁵⁴ Pri verskem obredu in poučevanju so izpostavljene razlike med katoliško vero in drugimi krščanskimi verami, kot sta tolmačenje troedinosti Boga, papeške nezmotljivosti, Marijinega brezmadežnega spočetja, obstoja vic, nerazvezljivosti zakona, sedmih »pravih« zakramentov, čaščenja svetnikov in njihovih podob, priznavanja določil vseh občnih zborov in dojemanja Svetega pisma izključno tako, kot ga razlaga Katoliška cerkev.⁵⁵ Te »resnice« so posebej poudarjene pri verouku konvertitov, ki so prestopali iz protestantizma, starokatoliške vere ali pravoslavja. Sicer v slovenskem jeziku ni obstajal priročnik posebej za konvertite – ob tako majhnem številu za to niti ni bilo potrebe.⁵⁶

S celotnim postopkom prestopa naj bi se doseglo, da konvertit do smrti ostane v katoliški veri, k čemur se je tudi zavezal. Določen mu je bil tudi duhovni vodnik, najpogosteje kar duhovnik, ki je konvertita sprejel v KC. Spodbujal naj bi

50 *Zbirka svetih obredov*, str. 308.

51 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 782–790.

52 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 783–784.

53 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 789.

54 *Zbirka svetih obredov*, str. 308–316.

55 *Zbirka svetih obredov*, str. 310–311.

56 Drugače od nekaterih nemških izdaj, kot je Bitter, *Konvertitenunterricht*, delo, ki ga duhovnikom priporoča tudi F. Ušeničnik.

ga k »zvestobi in k dobrim, katoličana vrednim delom«⁵⁷ ter pazil nanj, »da ne bo zahajal v družbo, kjer bi bilo nevarno zanj, ki je v veri še premalo utrjen.«⁵⁸

Pri versko mešanih zakonih, ko je bil eden od zakoncev katoliške vere, se je po takrat še vedno veljavnem avstrijskem državnem zakonu iz leta 1868 v Sloveniji in Dalmaciji sklepala pogodba o katoliški vzgoji vseh otrok (kar določa tudi člen v neratificiranem jugoslovanskem konkordatu⁵⁹). Ta zakon je zahteval, da zaročenca še pred poroko skleneta pisno pogodbo, v kateri se zavežeta, da bosta vse otroke brez ozira na spol dala krstiti po katoliškem obredu in da jih bosta vzgajala v katoliški veri.⁶⁰

Podrobneje si lahko pogledamo oris poučevanja konvertitov na posameznih primerih prestopov v Katoliško cerkev, ki se po obrednem postopku loči na tri načine:

1. krst, ki kot »zakrament prerojenja opere vse« in v tem primeru ni potrebe po spovedi ali odvezi;
2. pogojni krst, to je v primerih, ko duhovnik kljub preiskavi ni bil prepričan, ali je bil krst opravljen ali pa ugotovi oz. sumi, da krst ni bil veljaven. Konvertit se je odpovedal zmoti ter izpovedal vero, duhovnik ga je pogojno krstil, pogojno odvezal cerkvenih kazni, nato zakramentalno spovedal in podelil pogojno sveto odvezo;
3. kadar pa je bilo gotovo, da je bil krst veljaven, se je konvertit odpovedal zmoti in izpovedal vero; nato ga je duhovnik odvezal cerkvenih kazni, spovedal in mu podelil sveto odvezo. Konvertitom je bila naložena tudi zunajspovedna pokora, na primer dobrodelno delo.⁶¹

Za prvi način prestopa so prišli v poštev pripadniki nekrščanskih veroizpovedi, kot so bili muslimani in Judi, eventualno pa tudi ateisti, ki niso bili nikdar krščeni, čeprav takšnega primera ni zaslediti.⁶² Omenjeno je že bilo, da je v teh primerih poučevanje potekalo najbolj temeljito in dolgotrajno, saj te osebe večinoma niso imele predznanja o katoliški veri. Imamo primer, ko je duhovnik muslimana poučeval kar štiri mesece.⁶³ Judinjo iz Heidelberga, ki se je želela poročiti s katolikom, je duhovnik pohvalil, da zelo napreduje z učenjem, da zna »že skoro ves mali katekizem na pamet«. Poleg tega je ta konvertitinja zaprosila, če bi ji lahko krst, birmo in obhajilo podelil škof Rožman, duhovnik pa ji je podpisal »izpričevalo o zadostnem znanju katoliškega verouka«.⁶⁴ Pri presojanju motivov za prestop naj bi bili duhovniki še bolj previdni pri teh konvertitih.⁶⁵

57 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

58 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 790.

59 Prim. Mithans, *Jugoslovanski konkordat*.

60 Kušej, *Pasivna asistenca*, str. 300.

61 *Zbirka svetih obredov*, str. 308–309. NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

62 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

63 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

64 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

65 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 789.

Pogojno so bili krščeni večinoma kristjani nekatoliških ločin, zlasti tisti, ki so bili rojeni v tujini in je bilo toliko teže potrditi veljavnost njihovega krsta. Pogojno je bilo krščenih tudi nekaj Judov,⁶⁶ predvidoma zaradi tega, ker je bila v letih pred in med drugo svetovno vojno prisotna precejšnja negotovost glede njihovih motivov za prestop.⁶⁷ Tržičanka, katere starši so se pred njenim rojstvom konvertirali v evangeličansko vero, se je, kot pred njo vsi njeni bratje in sestre, odločila, da ob polnoletnosti prestopi v Katoliško cerkev. Kot pravi, jo je vse otroštvo mati vzgajala v katoliški veri. Po materini in lastni želji je v šoli obiskovala tudi katoliški verouk, o evangeličanski veri pa naj ne bi bila nikoli podučena.⁶⁸ Še en primer priložnostnega učenja katoliškega nauka predstavlja evangeličanka, ki se je s starši preselila v Domžale leta 1919 in naj bi po mnenju duhovnika »imela prilike dovolj opazovati življenje v Katoliški cerkvi. Verskega pouka za prestop se je udeleževala tedensko dvakrat z izredno vnemo in ljubeznijo za stvar«. Pogojno je bila krščena, ker so dvomili o veljavnosti njenega prvega krsta.⁶⁹

Daleč največ konvertitov pa je bilo sprejetih v Katoliško cerkev z odvezo od izobčenja. Gre za sprejem kristjanov nekatoliških veroizpovedi in katoliških »apostatov« (rekonvertitov), ki so prestopili v drugo vero ali ostali brez veroizpovedi in so se nato želeli vrniti v Katoliško cerkev. Pri tem načinu prestopa je moral duhovnik pridobiti od krajevnega ordinarija dovoljenje za odvezo od izobčenja. Zahtevana pokora je bila posebej stroga pri rekonvertitih, kjer pa verouk ni bil potreben.⁷⁰ Kmalu po prvi svetovni vojni je nekaj ruskih pravoslavcev prestopilo v katolicizem. Ti večkrat niti niso imeli osebnih dokumentov in so iz različnih razlogov med vojno ostali na Slovenskem ali prebežali iz porevolucijske Rusije. Leta 1920 je tako župnik v Tržišču hkrati sprejel tri Ruse v katoliško vero. Zaprošil je še za dovoljenje, da poenostavi obred, saj kandidati niso znali brati latinice.⁷¹ V Žužemberku je po več letih obiskovanja katoliške maše in učenja katoliškega katekizma leta 1926 v Katoliško cerkev prestopil nekdanji ruski vojni ujetnik, ki se je želel poročiti.⁷² Obiskovanje katoliške maše se tudi sicer večkrat omenja v dopisih duhovnikov na škofijski ordinariat. V nekaterih versko mešanih zakonskih zvezah, kjer otroci niso pripadali veri katoliškega zakonca, so ti vendarle obiskovali katoliški verouk, kot je bilo v primeru srbske pravoslavke, ki se je pri 12. letu starosti preselila iz Trsta v Ljubljano.⁷³ Pri rekonvertitih naj bi duhovnik tudi poizvedel, kaj je bil vzrok izstopu iz KC.⁷⁴ Eden izmed njih, ki sicer po izstopu ni prevzel druge vere, svojo odločitev obrazloži takole: »*Nagib za povratek*

66 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938; Arhiv župnije Marijinega oznanjenja, Knjiga konvertitov.

67 Glej: Krajnc: Brata p. Angelik, str. 250.

68 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938; zakaj je bila oseba krščena pogojno, ni znano.

69 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

70 *Zbirka svetih obredov*, str. 308–316; NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

71 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

72 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

73 NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

74 Ušeničnik, *Pastoralno bogoslovje*, str. 784.

v Katoliško cerkev je pač ta, da sem navzlic svoječasnemu formalnemu izstopu iz Katoliške cerkve ohranil v svoji duši vero v Boga. V prevratniški povojni psihozi sem si pač predstavljal Boga nekako izven dogmatičnega okvirja. Pozneje sem to stališče polagoma revidiral, dokler ni v meni dozorela želja stopiti v krog katoliškega občestva.»⁷⁵

Sklep

Konvertitstvo je kot eden najosnovnejših dejavnikov skupnega religioznega življenja v prostoru jugovzhodne Evrope ostal skoraj v popolnosti neraziskan in zapostavljen, tako na teoretskem kot na empiričnem področju,⁷⁶ toliko bolj za obdobja pred drugo svetovno vojno, ki jih nista pokrili niti sociologija niti etnologija. Še zahtevnejše je raziskati izobraževalni vidik tega procesa, čeprav so informiranje in družbeni odnosi bistveni pri teh, zlasti za tisti čas in prostor precej ekstremnih odločitvah.

Med osebami, ki so vstopile v Katoliško cerkev, največji del predstavlja jo rekonvertiti. To je pričakovano, saj gre za dominantno versko institucijo na Slovenskem, kateri je pripadala velika večina vernikov, posledično pa je bil tudi pritisk na konvertite, ki so prestopili iz Katoliške cerkve v drugo veroizpoved, precejšen in mnogo jih je zaradi tega znova prevzelo prvotno vero. Drugi konvertiti so bili pogosto različnih narodnosti, iz drugih držav ali drugih delov kraljevine SHS/Jugoslavije.

Četudi je bil verouk za konvertite, ki so želeli vstopiti v Katoliško cerkev, določen zelo splošno, je pomenil pomemben del procesa verskega prestopa. Tudi v uradnih dopisih duhovnikov na ljubljanski škofijski ordinariat in odgovorih nanje se redno omenja in poudarja kot eden ključnih pogojev poleg tega, da mora biti motiv kandidata za spremembo veroizpovedi (vsaj po mnenju duhovnika) »iskren«. Osvojitev osnov nauka Katoliške cerkve in sam prestop pa ne pomenita zaključka procesa konvertitstva niti v smislu izobraževanja, ampak se ta nadaljuje z vključevanjem konvertita v novo versko skupnost. Pravzaprav predstavlja ta verouk zgolj osnoven skrajšani tečaj, poglobitev verskih vsebin pa se od konvertita pričakuje kasneje. Konvertiti so bili deležni več pozornosti (in sumničenj o verski zavzetosti) s strani sovernikov. Sami izrazi, ki se uporabljajo pri obredu, nakazujejo kritičen, če ne kar poniževalen odnos do teh oseb, ki so poimenovane kot »krivoverci«, »razkolniki«, »heretiki«, »apostati« in »izobčenci«. Po drugi strani pa so duhovnikom, ki na današnjem slovenskem območju niso izvajali misijonarske dejavnosti širjenja vere (drugače od na primer SPC), priporočali prijaznost in odprtost do »drugovercev«, ki bi želeli postati katoličani.

⁷⁵ NŠAL, sp. V, 100 Konvertiti 1874–1938.

⁷⁶ Kuburić, Sremac, *Konverzija i kontekst*; prim. Kaser et al. (ur.), *Historische Anthropologie*; Belaj et al. (ur.), *Ponovno iscertavanje granica*.

Povzetek

Prispevek v kontekstu prve Jugoslavije izvirno obravnava temo verskega poučevanja konvertitov na Slovenskem. Nov državni okvir je z narodnostno, kulturno in religiozno pestrostjo pomenil veliko spremembo tudi na verskem področju, četudi je Katoliška cerkev ohranjala dominantno vlogo. V obdobju med obema vojnama je v tem prostoru prvič opaziti zametke verske pluralizacije, morda njen najbolj nazoren izraz pa je versko konvertitstvo.

V obravnavanem primeru lahko glede na motiv ločimo tri vrste verskih prestopov:

1. prestop iz sekularnih zasebnih razlogov;
2. prestop iz sekularnih družbeno-političnih razlogov in
3. prestop iz primarno verskega prepričanja.

Poleg tega je pri iskanju vzrokov za vse več verskih prestopov treba upoštevati več družbenih procesov, kot so laizacija in modernizacija, spremembe državnih meja, povojne migracije in politike do manjšin, medverski stiki znotraj Kraljevine SHS/Jugoslavije, neurejene razmere na cerkvenopravnem področju, večja diferenciacija družbe in žensko vprašanje, promoviranje SPC kot »narodne vere« in notranjepolitični konflikti s posledicami na verskem področju.

Dinamiko verskih prestopov, ki jih je več, kot bi morda predvidevali, je mogoče analizirati zgolj parcialno zaradi pomanjkanja arhivskih virov. Od arhivov srbskih pravoslavnih cerkvenih občin sta ohranjena celjski in ljubljanski, razmeroma dober vpogled je v delovanje evangeličanskih župnij, medtem ko je težava Nadškofijskega arhiva Ljubljana in Nadškofijskega arhiva Maribor pomanjkljivejše oziroma manj pregledno vodenje registra verskih prestopov, primerljivega z arhivom tržaško-koprske škofije. V veliko pomoč so nam tudi evidence magistratov, kjer so zbirali podatke o verskih izstopih. Proučevanje verskega poučevanja za konvertite na Slovenskem je verjetno možno le na primeru prestopov v Katoliško cerkev, saj za tako specifično temo manjka gradiva pri drugih verskih skupnostih.

Verouk za konvertite se je v Katoliški cerkvi prilagajal posameznim kandidatom za prestop, glede na njihovo izobrazbo in versko ozadje, ob tem da je bil podlaga poučevanja katekizem. Pomemben vidik pa se kaže tudi prek verske socializacije v večinsko katoliškem verskem okolju, kjer so prestopajoči pridobivali védenje o katoliški veri z udeleževanjem pri verskih obredih, aktivnostih verskih društev, spremljanjem katoliških časopisov in literature, tudi obiskovanjem katoliškega verouka v šoli. Razlogi pa so bili tudi pri vstopih v Katoliško cerkev pogosto pragmatični, zlasti pri porokah ali prestopih Judov, četudi verjetno manj kot pri razmeroma pogostih razlogih za izstop iz katoliške vere z namenom dosege zakonske razveze in vnovične poroke v SPC ali islamu.

Viri in literatura

Viri

Archivio diocesano di Trieste
Arhiv župnije Marijinega oznanjenja
Nadškofijski arhiv Ljubljana
Pokrajinski arhiv Maribor
Zgodovinski arhiv Celje
Zgodovinski arhiv Ljubljana

Literatura

- Austin-Bross, Diane, The Anthropology of conversion: introduction. Andrew Buckser, Stephen D. Glazier (ur.), The Anthropology of Religious Conversion. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2003, str. 1–14.
- Belaj, Marijana et al. (ur.), Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo; Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2014.
- Bitter, Konvertiten-Unterricht: Praktische Anleitung zur Unterweisung oder zum Selbstunterricht im Glauben der heiligen katholischen Kirche für solche, die zu ihr übertreten wollen. Dülmen i. W.: A. Laumann'sche Verlagsbuchhandlung, 1929.
- Boneta, Željko, Ivković, Željka, Informal and Formal Religious Socialization in Early Childhood: Ties and Paradoxes. Revija za sociologiju, letnik 43, 2013, št. 1, str. 57–81.
- Buckser, Andrew, Glazier Stephen D. (ur.), The Anthropology of Religious Conversion. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2003.
- Bulovan, Ilija Đ., Kronika Srbske pravoslavne parohije v Celju, napisana leta 1937. Celje: Zgodovinski arhiv; Beograd: Arhiv Srbije, 2010.
- Peter B. Clarke (ur.), New Trends and Developments in African Religions. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1998.
- Comaroff, John, Comaroff, Jean, Of Revelation and Revolution. Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- Cvelfar, Bojan, Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnima vojnoma. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Cvirn, Janez, Boj za sveti zakon: prizadevanja za reformo poročnega prava od 18. stoletja do druge svetovne vojne. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005.
- Gellner, David N., The Emergence of Conversion in a Hindu-Buddhist Polytypy: The Kathmandu Valley, Nepal, c. 1600–1995. Comparative Studies in Society and History, letnik 47, 2005, št. 4, str. 755–780.
- Guzik, Elysia, The Search for Meaning: Information Seeking and Religious Conversion. Advances in the Study of Information and Religion, letnik 3, članek 5.
- Halama, Peter, Empirical Approach to Typology of Religious Conversion. Pastoral Psychology, letnik 64, 2015, str. 185–194.
- Hefner, Robert W. (ur.), Conversion to Christianity: Historical and Anthropological Perspectives. Berkeley, University of California Press, 1993.

- Horton, Robin, *African Conversion*. Africa, letnik 41, 1971, št. 2, str. 85–108.
- Hunsberger, Bruce, Brown Laurence B., *Religious Socialization, Apostasy, and the Impact of Family Background*. Journal for the Scientific Study of Religion, letnik 23, 1984, št. 3, str. 239–251.
- Iannaccone, Laurence R., *Religious Practice: A Human Capital Approach*. Journal for the Scientific Study of Religion, letnik 29, 1990, št. 3, str. 297–314.
- Kaser, Karl et al. (ur.), *Historische Anthropologie im südöstlichen Europa*. Wien: Böhlau, 2003.
- Kolarić, Juraj, *Ekumenska trilogija: istočni kršćani: pravoslavni: protestanti*. Zagreb: Prometej, 2005.
- Krajnc, Silvin Marijan, Brata p. Angelik in p. Roman Tominec – glasnika pravičnosti in dobrote: njun prispevek k podobi katolištva na Slovenskem pred drugo svetovno vojno in po njej: doktorska naloga na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. Ljubljana: Brat Frančišek, 2011.
- Kuburić, Zorica, Sremac, Srđan, *Konverzija i kontekst. Teorijski, metodološki i praktični pristupi religijskoj konverziji*. Novi Sad: CEIR [i. e.] Centar za empirijska istraživanja religije, 2009.
- Kušej, Rado, *Pasivna asistenca pri mešanih zakonih po prejšnjem in po novem katoliškem cerkvenem pravu*. Zbornik znanstvenih razprav, Ljubljana: Založba juridične fakultete, 1926.
- Lavrič, Miran, *Sodobne aplikacije teorije racionalne izbire na področju sociologije religije*. Družboslovne razprave, letnik 23, 2007, št. 56, str. 39–55.
- Livingstone, David W., *Exploring the icebergs of adult learning: findings of the first Canadian survey of informal learning practices*. WALL Working Paper No. 10, 1999.
- Maver, Aleš. V (ne)znanem novem svetu : paberki iz verskega življenja v Celju med svetovnima vojnoma. *Studia Historica Slovenica : časopis za humanistične in družboslovne študije*, letnik 14, 2014, št. 2/3, str. 505–518.
- Mithans, Gašper, *Jugoslovanski konkordat: pacem in discordia ali jugoslovanski "kulturkampf"*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Mithans, Gašper, *On the field of conflict: power relations among Catholics, Serbian Orthodox Christians, Muslims and state authorities in the Kingdom of Yugoslavia*. Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Serija B, Bažnyčios istorijos studijos, letnik 37, 2013, št. 6, str. 189–206.
- Mojzes, Paul, *Yugoslavian Inferno: Ethnoreligious Warfare in the Balkans*. New York: Continuum Publishing Company, 1994.
- Premawardhana, Shanta, *Religious Conversion: Religion Scholars Thinking Together*. New York: Wiley-Blackwell, 2015.
- Radić, Radmila, *Religion in the multinational state: the case study of Yugoslavia*. Dejan Djokić (ur.), *Yugoslavism: Histories of a Failed idea, 1918–1922*. London: Hurst & Company, 2003.
- Rambo, Lewis R., *Understanding religious conversion*. New Heaven: Yale University Press, 1993.
- Ramet, Sabrina P., Vladko Maček and the Croatian Peasant Defence in the Kingdom of Yugoslavia. *Contemporary European History*, letnik 16, 2007, št. 2, str. 215–231.

- Salmič, Igor, *Al di là di ogni pregiudizio: le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni/Jugoslavia e la mancata ratifica (1922–1938)*. Roma: Pontificio Istituto Biblico: Gregorian & Biblical Press, 2015.
- Sharkey, Heather J., *Cultural Conversions: Unexpected Consequences of Christian Missionary Encounters in the Middle East, Africa, and South Asia*. Syracuse: Syracuse University Press, 2013.
- Sherkat, Darren, Religious socialization: sources of influence and influences of agency. Michele Dillon (ur.), *Handbook of the Sociology of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, str. 151–163.
- Schugurensky, Daniel, The forms of informal learning: towards a conceptualization of the field. WALL Working Paper No. 19, 2000.
- Splošni pregled Dravske banovine: glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939 z dvema zemljevidoma, Ljubljana: Kraljevska banska uprava Dravske banovine, 1939.
- Stark, Rodney, Bainbridge, William S., *A Theory of Religion*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1987.
- Tam, Ngo, T. T., *Ethnic and Transnational Dimensions of Recent Protestant Conversion*, Social Compass, letnik 57, 2010, št. 3, str. 332–344.
- Ušeničnik, Franc, *Pastoralno bogoslovje*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1919–1920.
- Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije: popisi 1921–2002. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije, 2003.
- Viswanathan, Gauri, *Outside the Fold: Conversion, Modernity, and Belief*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1998.
- Young, Lawrence Alfred, *Rational Choice Theory and Religion: Summary and Assessment*. New York: Routledge, 1997.
- Zajšek, Boštjan, Nemški evangeličani na Slovenskem med obema vojnama, *Kronika*, letnik 59, 2011, št. 1, str. 91–106.
- Zbirka svetih obredov za lavantinsko in ljubljansko škofijo. Ljubljana: Lavantinski in ljubljanski ordinariat, 1933.

Seznam kratic

- ADT – Archivio diocesano di Trieste
 KC – Katoliška cerkev
 PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
 SPC – Srbska pravoslavna cerkev
 ZAC – Zgodovinski arhiv Celje
 ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
 NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Zusammenfassung

Religionsunterricht von Konvertiten in der Zwischenkriegszeit in Slowenien

Gašper Mithans

Der Beitrag befasst sich im Kontext des ersten Jugoslawien ursprünglich mit dem Religionsunterricht von Konvertiten in Slowenien. Der neue staatliche Rahmen mit nationaler, kultureller und religiöser Vielfalt hat auch im religiösen Bereich eine große Veränderung bewirkt, obwohl die katholische Kirche ihre dominierende Rolle beibehalten hat. In der Zwischenkriegszeit wurden in diesem Raum zum ersten Mal die Anfänge der religiösen Pluralisierung beobachtet, deren anschaulicher Ausdruck vielleicht die religiöse Konversion ist.

Dem Motiv zufolge können wir in diesem Fall drei Arten von religiöser Konvertierung unterscheiden:

1. Konvertierung aus weltlichen privaten Gründen;
2. Konvertierung aus weltlichen gesellschaftlich-politischen Gründen und
3. Konvertierung aus einem primären religiösen Glauben.

Bei der Suche nach den Ursachen für die zunehmende Zahl von religiösen Konvertierungen sollten zudem verschiedene soziale Prozesse, wie Laisierung und Modernisierung, Staatsgrenzenänderungen, Nachkriegsmigration und Minderheitenpolitik, interreligiöse Beziehungen innerhalb des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen / Jugoslawien, ungeklärte Bedingungen im kirchlichen Rechtsraum, stärkere Differenzierung der Gesellschaft und Frauenfrage, Förderung der Serbisch-Orthodoxen Kirche als "nationalen Glauben" und innenpolitische Konflikte mit Konsequenzen im religiösen Bereich berücksichtigt werden.

Die Dynamik religiöser Konvertierungen lässt sich aufgrund mangelnder Archivressourcen nur teilweise analysieren. Von Archiven der Serbisch-Orthodoxen Kirchengemeinde sind die Archive aus Celje und Ljubljana erhalten. Es gibt relativ gute Einblicke in das Funktionieren von evangelischer Gemeinden, während das Problem des Erzdiözesanarchiv Ljubljana und des Erzdiözesanarchiv Maribor eine weniger transparente Führung eines Konvertierungsregisters ist, der mit dem Archiv der Diözese Triest-Koper vergleichbar wäre. Auch Erfassungen der Standesämter mit Daten über religiöse Austritte sind eine große Hilfe. Das Erforschen des Religionsunterrichts von Konvertiten in Slowenien ist wahrscheinlich nur anlässlich des Übergangs zur katholischen Kirche möglich, da es in anderen Religionsgemeinschaften an Material für ein solch spezifisches Thema fehlt.

Religionsunterricht für Konvertiten wurde in der katholischen Kirche einzelnen Übergangskandidaten je nach ihrer Ausbildung und religiösem Hintergrund angepasst. Die Grundlage des Unterrichts war der Katechismus. Ein wichtiger Aspekt ist auch die religiöse Sozialisation im meist katholischen Umfeld, wo die Konvertiten durch den Besuch religiöser Rituale, der Aktivitäten religiöser Vereine, die Verfolgung katholischer Zeitungen und Literatur und den Besuch des katholischen Religionsunterrichts in der Schule Kenntnis vom katholischen Glauben erhielten. Die Gründe für den Eintritt in die katholische Kirche waren oft pragmatisch, insbesondere bei Hochzeiten oder Übergängen von Juden, obwohl wahrscheinlich weniger als bei den relativ häufigen Gründen für den Austritt aus dem Katholizismus, um eine legale Scheidung und Wiederverheiratung in der Serbisch-Orthodoxen Kirche oder im Islam zu erreichen.